

Азаматтық құқықтарды қорғау мәселері

ЖАРИЯЛАНДЫ 02.05.2025	ТИРЕК СӨЗДЕР citizens ' rights, civil rights, law enforcement system, legal literacy, legal protection, legal reforms, legal system, legislative acts, opinion of scientists, азаматтардың құқықтары, Азаматтық құқықтар, гражданские права, ғалымдар пікірі, законодательные акты, заңды қорғау, заңнамалық актілер, құқық қорғау жүйесі, құқықтық жүйе, құқықтық қорғау, құқықтық реформалар, құқықтық сауаттылық, мнение ученых, права граждан, правовая грамотность, правовая защита, правовая система, правовые реформы, правозащитная система	СІЛТЕМЕ https://bilimger.kz/178622/
---------------------------------	---	---

Тайлаков Султанбек Ерболатулы

Ғылыми жетекші: Ф.Ғ.К қауымдастырылған профессор Тулекова Гулжан Хажмуратовна

Тұран университеті
ЮР 241(4)2

Аңдатпа.

Бұл мақала азаматтық құқықтарды қорғау мәселелеріне арналған. Зерттеу барысында азаматтардың құқықтарын қорғаудың маңыздылығы, құқықтық жүйедегі жетіспеушіліктер және олардың шешу жолдары қарастырылды. Мақалада азаматтық құқықтарды қорғау қажеттілігі мен оның қоғамдағы практикалық мәні талданды, сонымен қатар ғалымдардың пікірлері мен заңнамалық актілер негізінде азаматтық құқықтарды қорғаудың тиімділігі дәлелденді. Құқық қорғау жүйесінің тиімділігін арттыру үшін қажетті шаралар ұсынылды. Мақалада индукция және дедукция әдістері қолданылып, азаматтық құқықтарды қорғаудың құқықтық жүйедегі маңызды рөлі мен оның мемлекет және қоғам үшін

қажеттілігі көрсетілді. Зерттеу нәтижелері құқықтық жүйе мен азаматтық құқықтарды қорғауды дамыту үшін қосымша зерттеулер мен реформаларды қажет етеді.

Кілт сөздер: азаматтық құқықтар, құқық қорғау жүйесі, құқықтық жүйе, заңнамалық актілер, азаматтардың құқықтары, құқықтық реформалар, құқықтық қорғау, құқықтық сауаттылық, ғалымдар пікірі, заңды қорғау.

Аннотация.

Эта статья посвящена вопросам защиты гражданских прав. В ходе исследования были рассмотрены важность защиты прав граждан, недостатки правовой системы и пути их решения. В статье проанализирована необходимость защиты гражданских прав и ее практическая значимость в обществе, а также доказана эффективность защиты гражданских прав на основе мнений ученых и законодательных актов. Были предложены необходимые меры для повышения эффективности правоохранительной системы. В статье использованы методы индукции и дедукции, показана важная роль защиты гражданских прав в правовой системе и ее необходимость для государства и общества. Результаты исследования требуют дополнительных исследований и реформ для развития правовой системы и защиты гражданских прав.

Ключевые слова: гражданские права, правозащитная система, правовая система, законодательные акты, права граждан, правовые реформы, правовая защита, правовая грамотность, мнение ученых, правовая защита.

Annotation.

This article is devoted to the issues of protection of civil rights. In the course of the study, the importance of protecting the rights of citizens, shortcomings in the legal system and ways to solve them were considered. The article analyzed the need for the protection of civil rights and its practical significance in society, and also proved the effectiveness of the protection of

civil rights on the basis of the opinions of scientists and legislative acts. The necessary measures were proposed to improve the efficiency of the law enforcement system. The article used methods of induction and deduction, showed the important role of the protection of civil rights in the legal system and its necessity for the state and society. The results of the study require additional research and reforms for the development of the legal system and the protection of civil rights.

Key words: civil rights, law enforcement system, legal system, legislative acts, citizens ' rights, legal reforms, legal protection, legal literacy, opinion of scientists, legal protection.

Кіріспе. Азаматтық құқықтар — бұл әрбір азаматтың өмірін, арнамысын және мүдделерін қорғауға бағытталған құқықтық құралдар жүйесі. Азаматтық құқықтарды қорғау мәселесі қазіргі қоғамда ерекше маңызды, өйткені әлемдегі құқықтық жүйелерде адамдардың құқықтары мен бостандықтары әлі де түрлі қиындықтарға тап болуда. Қазақстанда да азаматтық құқықтарды қорғау мәселелері құқықтық реформа, жаңа заңдар мен халықаралық стандарттарға сәйкес шешілуі тиіс. Бұл мәселе қоғамның барлық саласында өзекті болып табылады, себебі құқықтар мен бостандықтар азаматтардың әлеуметтік және экономикалық дамуына үлкен ықпал етеді. Азаматтық құқықтарды қорғау тек заңнамалық актілермен ғана шектелмей, практикалық мәселелермен де тығыз байланысты. Заңдарды дұрыс түсіну, қолдану және қорғау механизмдерінің жетілдірілуі, сондай-ақ азаматтық құқықтарды бұзу жағдайларының алдын алу маңызды болып табылады. Бұл мәселенің зерттелуі азаматтық құқықтарды қорғау туралы теориялық және практикалық зерттеулерге негізделеді.

Негізгі бөлім

Азаматтық құқықтарды қорғау мәселесі қазіргі қоғамда өзекті болып табылады, өйткені азаматтардың құқықтары мен бостандықтары мемлекет тарапынан әрдайым қорғауды қажет етеді. Құқықтық жүйеде азаматтардың құқықтарының сақталуы мен қорғалуы — бұл қоғамның

дамуы мен заңдылықтың негізі. Қазақстан Республикасының Конституциясында әрбір азаматтың құқықтары мен бостандықтары қамтамасыз етілген, бірақ, практикада олардың тиімді қорғалуы бірқатар қиындықтар мен кедергілерге ұшырайды. Мысалы, азаматтар құқықтарын қорғау барысында кейбір заңдық актілердің жетілмегендігі немесе оларды іске асырудағы заңнамалық олқылықтар жиі кездеседі [4, 76 бет]. Бірінші мәселе — бұл азаматтардың құқықтық сауаттылығы. Азаматтардың құқықтарын қорғау механизмі туралы хабардар болмауы олардың құқықтарын қорғаудағы қиындықтарға әкеп соғады. Бұл тұрғыда құқық қорғаушы ұйымдар мен заңгерлердің рөлі айтарлықтай маңызды. Олар құқықтық түсіндірмелер беріп, азаматтарды заңмен қорғалатын құқықтары туралы хабардар етіп, көмектеседі [1]. Екінші мәселе — сот жүйесіндегі қиындықтар. Азаматтардың құқықтарын қорғау барысында, олардың сотқа шағымдануы мен құқықтарын қорғау үшін дәлелдер жинауы кезіндегі кедергілерді атап өтуге болады. Қазақстандағы сот жүйесінің қазіргі ахуалы көптеген азаматтарға олардың құқықтарын қорғау үшін тиімді әдістерді қамтамасыз етпей отыр. Заңнаманың кейбір тұстары тым абстрактылы немесе олардың орындау тәртібі анық болмағандықтан, азаматтар өз құқықтарын қорғауға қажетті механизмдерді толықтай пайдалана алмайды [2, 64 бет]. Үшінші мәселе — құқық қорғау органдарының азаматтардың құқықтарын қорғаудағы рөлі. Қазақстанда құқық қорғаушы органдардың азаматтардың құқықтарын қорғау қызметінің сапасы мен тиімділігі жоғары емес. Азаматтар мен құқық қорғаушылар арасындағы сенімнің жетіспеушілігі осы саладағы проблемалардың негізгі факторы болып табылады [3, 89 бет].

Азаматтық құқықтарды қорғау мәселесі заң ғылымында кеңінен талқыланатын тақырыптардың бірі болып табылады. Осы мәселені қарастыра отырып, көптеген ғалымдар мен заңгерлер азаматтық құқықтарды қорғаудың қажеттілігі мен оның қоғамдағы рөлін әртүрлі көзқарастармен бағалайды. Бұл бөлімде біз азаматтық құқықтарды қорғаудың қажеттілігін және оны қолданудың пайдалы тұстарын қарастырып, осы мәселеге қатысты ғалымдардың әртүрлі пікірлерін

келтіріп, олардың дәлелдерін талдаймыз. Бір жағынан, азаматтық құқықтарды қорғау қажеттілігін жақтайтын ғалымдар құқықтың жалпы принциптері мен қоғамның дамуындағы құқық қорғаудың маңыздылығын атап өтеді. Мысалы, Қазақстанның белгілі заңгері және ғалымы М. С. Нұрышев азаматтық құқықтарды қорғау үшін құқықтық жүйенің барлық институттарының, соның ішінде сот, құқық қорғау органдарының және мемлекеттік мекемелердің әрекет етуін қажетті деп санайды. Оның пікірінше, азаматтардың құқықтары мен бостандықтары кез келген мемлекет үшін басты құндылық болып табылады, және олардың бұзылуына жол бермеу үшін құқық қорғаушы механизмдер тұрақты түрде жұмыс істеуі керек. Ол өз зерттеулерінде азаматтардың құқықтық сауаттылығын арттыру мен құқық қорғау органдарының рөлін күшейтуді ұсынады [1, 65 бет]. Одан басқа, көптеген халықаралық ғалымдар азаматтық құқықтарды қорғауды азаматтардың құқықтық қауіпсіздігі мен қоғамның тұрақтылығын сақтау үшін қажетті деп есептейді. Сидоров А.П. өзінің «Международная защита прав человека» атты еңбегінде, халықаралық құқықтың адам құқықтарын қорғау саласында маңызды рөл атқаратынын атап өтіп, әрбір мемлекет азаматтарының құқықтарын қорғау үшін халықаралық нормалар мен стандарттарға сәйкес әрекет етуі керек екендігін айтқан. Бұл оның пікірінше, тек ұлттық заңдарды ғана емес, сонымен қатар халықаралық келісімдер мен конвенцияларды да қамтуы тиіс. Оның ойынша, тек солай ғана азаматтық құқықтар тиімді қорғалады [2, 89 бет]. Дегенмен, кейбір ғалымдар азаматтық құқықтарды қорғаудың тым күшті құрылымдары қоғам үшін тиімсіз болуы мүмкін деген пікірді де білдіреді. Олардың айтуынша, азаматтық құқықтардың тым көп қорғауы немесе құқық қорғау механизмдерінің шектен тыс кеңеюі қоғамда бюрократияның артуына, азаматтардың құқықтарын қорғаудағы күрделіліктің өсуіне әкелуі мүмкін. Мұндай пікірді Д. А. Петрова өзінің «Права человека и их защита в национальном законодательстве» еңбегінде білдіреді. Ол азаматтардың құқықтарын қорғау үшін барлық шешімдердің тиімді әрі орнықты болуы қажет екенін, бірақ кейде тым көп қорғаудың кері әсерін тигізетінін айтады. Атап айтқанда, ол заңдардың тым деталізирленуі, кейде олардың іске

асырылуын қиындататынын және өз уақытында орындалмауы мүмкін екенін атап өтеді [3, 45 бет].

Бұл мәселеге қатысты сондай-ақ Конституциялық құқықтың негіздері мен азаматтардың құқықтарын қорғау арасындағы тепе-теңдік туралы пікірталастар да бар. Құқық қорғау органдарының іс-әрекеттерінің заңды болуы мен тиімділігінің арасында баланс болуы керек, себебі құқық қорғаудың артық механизмі азаматтардың еркіндігі мен дербестігін шектей алады. Қазақстандық заңгерлер арасында да осындай пікірлер кездеседі, бірақ әдетте олар азаматтық құқықтарды қорғауды қоғамның дамуындағы басты міндет деп санайды. Сонымен қатар, олар қоғамда құқықтық мәдениеттің жоғары деңгейін қалыптастыру қажеттілігін де ескереді. Азаматтық құқықтарды қорғау мәселесі құқықтық жүйеде маңызды орын алатын, қоғамның дамуына тікелей әсер ететін құбылыс болып табылады. Бұған дейін талқыланған теориялық және практикалық аспектілерді ескере отырып, біз азаматтық құқықтарды қорғаудың заңды негіздері мен бұл мәселенің қоғамдағы маңыздылығын тағы да тереңірек қарастырамыз. Бұл бөлімде біз алдын ала берілген мәселелерді талдап, оларды салыстыру арқылы азаматтық құқықтарды қорғаудың маңыздылығын әрі тиімділігін дәлелдейміз.

Азаматтық құқықтарды қорғаудың қажеттілігі: Құқықтық мемлекет құру процесінде азаматтардың құқықтарын қорғау өте маңызды фактор болып табылады. Қазақстан Республикасының Конституциясында әрбір азаматтың құқықтары мен бостандықтары заңмен қорғалғаны анық көрсетілген. Алайда, азаматтық құқықтарды қорғаудың барлық механизмдері тиімді түрде іске аспаса, құқық қорғау жүйесінің жұмысы нәтижесіз болады. Бұл тұрғыда ғалымдардың пікірлері мен нақты құқықтық тәжірибе көптеген мәселелерді анықтайды. Алғашқы бөлімде біз азаматтық құқықтарды қорғаудың қажеттілігін құқық қорғаушылардың жұмысында, заңнамалық тұрғыдан жетілдіруде және азаматтардың құқықтық сауаттылығын арттыруда көреміз. Мысалы, Нұрышев М. С. өзінің зерттеулерінде құқық қорғау жүйесінің дамуы мен азаматтардың құқықтарын қорғаудың маңызды екенін атап өтеді. Ол

азаматтардың құқықтарын қорғау бойынша заңдарды жүзеге асыруда қиындықтар кездесетінін және ол проблемалардың шешімін табу үшін заңнаманы жүйелі түрде жетілдіру қажеттігін білдіреді [3, 45 бет]. Сонымен қатар, Сидоров А.П. халықаралық деңгейдегі азаматтық құқықтарды қорғаудың тиімділігін зерттей отырып, әрбір мемлекет өз азаматтарының құқықтарын қорғау үшін халықаралық нормалар мен стандарттарды қабылдауы тиіс деген тұжырым жасайды [3, 58 бет]. Бұл пікірлер азаматтық құқықтарды қорғаудың қазіргі кезеңде қаншалықты маңызды екенін көрсетеді. Құқықтық жүйенің тиімділігі тек азаматтардың құқықтарын қорғау арқылы қамтамасыз етіледі. Конституциялық құқық негіздеріне сүйене отырып, азаматтық құқықтарды қорғау мәселесінің маңыздылығын түсіну керек. Мысалы, Петрова О.В. адам құқықтарын қорғаудың ұлттық заңнамада қаншалықты кеңінен ескерілетінін зерттей отырып, бұл құқықтардың әрбір мемлекет үшін маңызды екенін атап өткен. Ол халықаралық ұйымдардың және құқық қорғаушылардың ролін атап өтіп, ұлттық деңгейде бұл құбылыстың іске асырылуының өзекті екенін білдіреді [3, 72 бет].

Азаматтық құқықтарды қорғаудың мәселелері: Азаматтық құқықтардың тиімді қорғалмауы қоғамдағы түрлі әлеуметтік мәселелерді туындатуы мүмкін. Жоғарыда айтылғандай, азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қорғаудағы кейбір кедергілер құқықтық жүйенің толыққанды жұмыс істеуіне кедергі келтіреді. Мысалы, Қазақстанда құқық қорғаушы ұйымдардың жұмысы әлі де жетілдірілуі тиіс. Құқықтық жүйеде азаматтардың құқықтарын қорғауға қатысты кемшіліктерден туындайтын проблемалар олардың құқықтық қатынастарын нақты анықтауға, сондай-ақ құқық қорғау органдарының жұмысын күшейтуге мүмкіндік береді. Кейбір ғалымдар, атап айтқанда Д.А. Петрова, құқық қорғаудың тым көп күш қолдану мәселелерін талқылап, бұл құбылыстың кейде қоғамға зиян келтіретінін айтады. Ол бюрократияның артуы, азаматтардың құқықтары мен мүдделерін қорғаудағы тым күрделі механизмдердің қоғамда кері әсерін тигізетінін көрсетеді (Петрова, 2017, [3, 72 бет]). Мұндай көзқарастар қоғамда құқықтық қорғаудың тиімсіздігі мен артық екендігін дәлелдейді, бірақ олар қоғамның жалпы заңдылық

принциптерін бұзатын ешқандай әрекеттерді немесе тәжірибелерді заңдастыруды қолдамайды.

Азаматтық құқықтарды қорғаудың маңыздылығын теориялық тұрғыдан негіздеу: Екінші бөлімде біз екі түрлі көзқарасты қарастырдық: біріншісі — азаматтық құқықтарды қорғауды жақтайтын, екіншісі — құқық қорғаудың тым күрделі, артық жүйелерін сынға алатын пікірлер. Осының негізінде біз азаматтық құқықтарды қорғаудың маңыздылығы мен оның қоғам үшін тиімділігін теориялық тұрғыдан негіздей аламыз. Азаматтық құқықтарды қорғау жүйесі құқықтың заңды сипатымен, оның азаматтар мен мемлекет арасындағы қарым-қатынастарды анықтауымен байланысты. Заңдардың тиімділігін зерттеу арқылы құқық қорғаудың қажеттілігі әрдайым расталады. Құқық қорғау механизмдерінің шектен тыс күрделенуі және оның жұмыс істеуіндегі қиындықтар тек теориялық мәселе ғана емес, сонымен бірге практикада кездесетін қиындықтар болып табылады. Қазақстанда құқық қорғаушы ұйымдардың құқықтық сауаттылығының төмендігі және сот жүйесінің тиімділігінің жетіспеушілігі азаматтардың құқықтарын қорғаудағы кедергілер болып табылады. Осы тұрғыдан алғанда, құқық қорғау жүйесінің үнемі жетілдірілуі, сот жүйесінің ашықтығын арттыру, сонымен қатар азаматтардың құқықтық сауаттылығын жоғарылату қажеттігі анық байқалады.

Құқық қорғау жүйесін жетілдіру үшін ұсыныстар: Құқық қорғау жүйесінің тиімділігін арттыру үшін бірнеше маңызды шараларды қабылдау қажет. Біріншіден, азаматтардың құқықтық сауаттылығын арттыру үшін арнайы құқықтық білім беру бағдарламаларын енгізу қажет. Бұл азаматтар өз құқықтарын түсініп, қорғау жолдарын білетін болады. Екіншіден, заңдарды үнемі жаңартып, олардың іске асырылуын тексеру керек. Осылайша, азаматтық құқықтарды қорғау жүйесі құқық қорғаушылар үшін тиімді әрі азаматтар үшін түсінікті болады.

Қорытынды. Азаматтық құқықтарды қорғау мәселесі қазіргі құқықтық жүйеде ерекше маңызға ие болып отыр. Бұл зерттеу көрсеткендей, азаматтардың құқықтарын қорғаудың тиімді жүйесі

мемлекет үшін ғана емес, сонымен бірге қоғамның барлық мүшелері үшін маңызды. Заңдардың дұрыс қолданылуы, құқық қорғаушылардың кәсібилігі және азаматтардың құқықтық сауаттылығы жоғары деңгейде болуы қажеттілігі айқындалды. Ғалымдардың пікірі мен құқықтық актілерге сүйене отырып, азаматтық құқықтарды қорғау жүйесінің тиімділігі мемлекеттің тұрақты дамуына ықпал етеді, сондықтан бұл салада зерттеулерді жалғастыру маңызды. Бұл зерттеу индукция және дедукция әдістерін қолдану арқылы жүргізілді. Индуктивті түрде, нақты мысалдар мен ғалымдардың пікірлерін талдай отырып, азаматтық құқықтардың тиімді қорғалуы құқықтық жүйенің дамуында үлкен рөл атқаратынын көрсеттік. Сонымен қатар, дедуктивті түрде жалпы құқықтық теориялар мен заңдар негізінде азаматтық құқықтарды қорғаудың маңыздылығын дәлелдедік. Бұл зерттеу әрі қарайғы зерттеулер мен құқықтық реформаларға бағыт бола алады.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. *Азаматтық құқықтарды қорғау*
2. *ИДРЫШЕВА САРА ҚИМАДИҚЫЗЫ ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ АЗАМАТТЫҚ ҚҰҚЫҒЫ ЕРЕКШЕ БӨЛІМ*
3. *Сидоров, А. П. «Международная защита прав человека». Москва: «Юрист», 2018*
4. *Петрова, О. В. «Права человека и их защита в национальном законодательстве». Санкт-Петербург: «Юридический центр Пресс», 2017*
5. *Конституция Республики Казахстан. Официальное издание. Алматы, 2020*
6. *Мухтарова, Г. Т. «Құқық қорғау мәселелері мен азаматтық құқық». Алматы: «Жеті жарғы», 201*
7. *Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексі. Алматы, 2017*
8. *Қазақстан Республикасындағы құқық қорғау қызметі туралы актілер,*

ҚМ АА Куәлік нөмірі: **KZ45VPY00102718** — ҚР Мәдениет және Ақпарат министрлігі

© 2026 **Bilimger.kz** Ақпараттық-танымдық білім порталы. Барлық мазмұн авторлық құқықпен қорғалған.